

KATMA PROTOKOLÜ OKURKEN

Bilsay KURUÇ

GİRİŞ

Stuart Gilbert, James Joyce'un ünlü **Ulysses**'i için yazdığı denemenin Önsözünde, bir yerde, «şaşılacak kadar çok kişi, şimdiye kadar bana nasıl **Ulysses**'i okumaya giriştiklerini ve nasıl az sonra okumaktan vazgeçtiklerini, bu kitabın okuyucundan çok fazla dikkat, hafıza ve sabır isteyen birşey olduğunu anlatıp durmuştur»¹ diyor. Bilindiği gibi, **Ulysses**, bir günde olup bitenleri anlatan bir kitaptır. Anlatılan günün öteki günlerden hiç de farkı yoktur. Öyle pek önemli bir olaya rasgelen bir gün de değildir bu. Ama, bu kadar sıradan birşeyin anlatımı Joyce'un kaleminde inanılmaz şeylerle dolu bir zenginlik kazanır ve okuyanı büyüler. Tabii, okuyanın dikkati, hafızası ve sabrı, Gilbert'in istediği kıvama erişirse.

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan ANKARA ANLAŞMASI gereği düzenlenen KATMA PROTOKOL için önce **Ulysses**'den söz açmak bilmem çok mu yanlış oluyor? Katma Protokolün önemce, değerce, kendi kategorisi içinde bir **Ulysses** mertebesine çıkarılıp çıkarılamayacağı, olsa olsa **absurd** bir tartışma için eğlenceli bir konu olabilir. İşin ne o kadar **absurd** ne de o kadar eğlenceli bir yanı, Katma Protokolü «dikkat, hafıza ve sabırla» okuyup da, onun, daha çok Türkiye'nin yakın ve uzak geleceği için nasıl inanılmaz şeyler getirebileceğini keşfetmeğe başlayınca yavaş yavaş ortaya çıkıyor.

Katma Protokolün özellikleri, onun üzerinde yapılacak incelemelerin sayısı artıp nitelikleri farklılaştıkça zenginleşecek çeşitte. Bu konuda şimdilik şunu söylemek, eksik kalsa bile yanlış sayılmaz: Bir kere, Katma Protokol'de, ilk okuyuşta insanın kolay kolay inanmadığı, gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacak tablo-

(1) Stuart Gilbert, *James Joyce's Ulysses, A Study*, New York, Vintage Books, 1955.

yu canlandırmakta sıkıntı çektiği bazı hükümler var. Diğer bir çeşit madde ya da hüküm ise, bunların tersine, gizlediği şeyleri ilk okuyuşunda okuyucuya teslim etmeyecek giriftlikte. Bunları, her satırda bir bulmacanın ve sürprizin yattığını hesaba katarak okursanız, sürprizlerle karşılaşp bulmacaları çözmeyi başardıkça metne daha çok ısınıyorsunuz. İşin daha da meraklı tarafı, ilk bakışta biribiriyle ilintisi hiç de belirgin gibi görünmeyen madde gruplarını parça parça biraraya getirebilmekte. Bu çetin ama pek ilgi çekici işi de başarabilerseniz, herhalde Katma Protokolün metni içinde saklı bulunan bir Türkiye fotoğrafının yavaş yavaş ortaya çıktığını göreceksiniz. Bu, Katma Protokolün Türkiye'si olacaktır. Tabii, satırlarında sürprizler gizli bir belge üzerinde çalışırken «dikkatinizi, hafızanızı ve sabrınızı» her an gereken kıvamda tutmaz da arasına gevşetirseniz, ortaya pek farklı fotoğrafların çıkma ihtimali vardır.

Dediğimiz gibi, Katma Protokol, ilk bakışta belki sıradan bir ticaret anlaşması gibi görünen, ama aslında hiç de sıradan olmayan bir belge. Çünkü çapı, Türkiye'nin iktisadî yapısını, sosyal düzenini, bunları geliştirme yolunda kullanılabilecek her türlü politikaların araçlarını tamamen değiştirebilecek kadar geniş. Katma Protokolü okumuş ve «deşifre etmiş» olanlar herhalde bu yazıda bu bakımdan pek yeni hakikatlarla karşılaşmayacaklar. Zaten bu yazı da, Protokolü okuyanların henüz sayıca pek fazla olmadığı düşüncesiyle, okumayanları, bu önemli belgeyi okumaya teşvik için yazılıyor. Böylece, yazının hedefi de, Katma Protokol'den doğabilecek sorunların genel bir iktisadî tahlilini yapmak değil, şimdiden, ileride böyle bir tahlille yönelebilecek olanlara yararlı, bazı pek basit ikazlarda bulunabilmek oluyor.

KATMA PROTOKOL VE ROMA ANDLAŞMASI

Katma Protokolü bir kere okuyan herkesin aklına şöyle bir sorunun takıldığını söylemek sanıyorum yanlış olmaz: «**Katma Protokolü nasıl okunmalı?**» Bu soru, bir başka soruya, «Katma Protokol, Türkiye'nin iktisadî yapısını, sosyal düzenini, politika araçlarını hangi yönde, hangi biçimler içinde değiştirecek?» gibi bir soruya ekli bulunacağına göre, herşeyden önce, bu gibi merakları karşılayacak bir **Katma Protokol anahtarı** bulmak gerekmektedir.

Bize bu yolda yardımcı bir ipucu şurada yatıyor olsa gerektir: Katma Protokol (K.P.) bağımsız bir metin değildir. Kısa bir ince-

lemeyle anlaşıldığına göre, doğruca, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiş bulunan Roma Andlaşması'ndan (R.A.), yani, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) Anayasası denebilecek olan metinden doğmuştur. Tabii, Türkiye için R.A.'ndan K.P.'e kadar geçen süre içinde, bir de Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan, 12 Eylül 1963 de imzalanmış Ankara Anlaşması (A.A.) yer alıyor. Yani, K.P. resmen A.A.'nın bir uzanımı ve gereği olarak hazırlanmıştır.

Burada akla hemen şöyle bir soru takılmaktadır : Acaba, K.P. ne ölçüde R.A.'na ve ne ölçüde A.A.'na dayalıdır? Başka deyişle, Türkiyenin özel ihtiyaçları, K.P.'de ne ölçüde ifade bulmuş, ne ölçüde R.A.'nın ve A.A.'nın duvarları için sıkışılıp kalınmıştır? Doğrusu, bu geniş ölçüde, Andlaşmaları yorumlayıp değerlendirmesi gereken hukukçularımıza bir görev olarak kalıyor.

Bu üçü arasında (yani, R.A., A.A. ve K.P.), A.A., nisbeten daha az ilgi çekici bir içeriği olan, daha genel nitelikte bir metin gibi görünüyor. Bunu, A.A.'nın sistematüğinden de anlayabiliyoruz. Anlaşmanın ana çizgileri şöyle :

KISIM I — İLKELER (Madde 1 - 7)

KISIM II — GEÇİŞ DÖNEMİNİN UYGULAMAYA KONMASI (Madde 8 - 9)

Bölüm 1 — **Gümrük Birliği** (Madde 10)

Bölüm 2 — **Tarım** (Madde 11)

Bölüm 3 — **Ekonomik Nitelikteki Sair Hükümler**
(Madde 12 - 21)

KISIM III — GENEL VE SON HÜKÜMLER (Madde 22 - 23)

Ayrıca, Anlaşmaya ek olarak 11 maddelik bir **Geçici Protokol**, 9 maddelik bir **Mali Protokol** ile **Son Senet** ve bazı Bildiriler yer alıyor. Bilindiği gibi, bu Anlaşmanın amacı, 2. maddesinde şöyle yazılmıştır :

«Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesini ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar (yani, Türkiye ile AET) arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir.»

Yine aynı maddenin 2. fıkrasında, bu amaçların gerçekleşmesi için taraflar arasında bir **gümrük birliğinin** gittikçe gelişen şekilde kurulacağı belirtildikten sonra, 3. fıkrada, bu Ortaklığın, a) bir hazırlık dönemi, b) bir geçiş dönemi, c) bir son dönemi bulunduğu ifade edilmekte. Bu üç dönem arasında en önemlisinin **Geçiş Dönemi** olduğuna şüphe yoktur. «Geçiş döneminin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ile ilgili hükümler» ise, A.A.'na ekli Geçici Protokolün 1. maddesinde belirtildiğine göre, **bir Katma Protokolde saptanacaktır.** İşte, bugün elimizde bulunan K.P., buna göre düzenlenmiş olan Protokoldür. Şimdi de onun sistematığına bir bakalım :

KISIM I — MALLARIN SERBEST DOLAŞIMI (Madde 2-6)

Bölüm 1 — Gümrük Birliği

Kesim I — Türkiye ve Topluluk Arasında Gümrük Vergilerinin Kaldırılması (Madde 7 - 16)

Kesim II — Ortak Gümrük Tarifesinin Türkiye Tarafından Kabulü (Madde 17 - 20)

Bölüm II — Âkit Taraflar Arasında Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması (Madde 21 - 30)

Bölüm III — Ortak Tarım Politikasının Uygulama Alanına Konulması Sonucu Olarak Topluluğa İthalî Özel Düzene Bağlı Ürünler (Madde 31)

Bölüm IV — Tarım (Madde 32 - 35)

KISIM II — KİŞİLERİN VE HİZMETLERİN DOLAŞIMI

Bölüm I — İşçiler (Madde 36 - 40)

Bölüm II — Yerleşme Hakkı, Hizmetler ve Ulaştırma (Madde 41 - 42)

KISIM III — EKONOMİ POLİTİKALARININ YAKLAŞTIRILMASI

Bölüm I — Rekabet, Vergileme ve Mevzuatın Yaklaştırılması (Madde 43 - 48)

Bölüm II — Ekonomi Politikası (Madde 49 - 52)

Bölüm III — Ticaret Politikası (Madde 53 - 56)

KISIM IV — GENEL VE SON HÜKÜMLER (Madde 57 - 64)

Ayrıca, Türkiye çıkışlı petrol ürünlerinin AET'ye ithalinde uygulanacak rejime ilişkin, tek maddelik 1 sayılı Ek, Türkiye çıkışlı

bazı dokuma maddelerinin AET'ye ithalinde uygulanacak rejime ilişkin, tek maddelik 2 sayılı Ek, 11. maddede ön görülen 22 yıllık tarife indirimine bağlı madde listesini veren 3 sayılı Ek, Türkiye tarafından özel yardım kaynaklarının kullanılmasına ilişkin 4 sayılı Ek, Alman iç ticaretine ve buna bağlı sorunlara ilişkin 5 sayılı Ek, Tarım ürünlerine uygulanacak rejime ilişkin, 17 maddelik 6 sayılı Ek, 13 maddelik bir Malî Protokol, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Yetki Alanına giren maddelerle ilgili 8 maddelik bir anlaşma, bir son senet ve birkaç ek de protokolün sonunda yer almaktadır.

Şöyle ilk bakışta da görüldüğü gibi, K.P., sistematığı yönünden A.A.'ndan daha geniş ve zengin bir belgedir. A.A.'nın bir uzanımı olduğuna, o anlaşmaya bağlı olarak hazırlanma zorunluluğu bulunduğu göre, zaten böyle olması gerekirdi. Ancak, bu zorunluluğun K.P. metninde esnek bir yorumla ele alınmış olduğu da gözden kaçmıyor. Bir örnek verelim: Protokolün tâ başında, geçiş döneminin amacını dile getiren paragrafın, A.A.'nın yukarıda yer alan 2. maddedeki amaca tastamam uygun olup olmadığı herhalde tartışmaya açıktır. K.P.'ün bu başlangıç paragrafı,

«Geçiş dönemi Âkit Tarafların, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden, Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin yerleşmesini ve **Ortaklığın iyi işlemesini sağlamak amacıyla Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkilere yaklaştırılmasını** ve bunun için gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlayacaklarını,»

dile getirmektedir ki, burada altını çizdiğimiz amaç, A.A.'nın, Protokolde belirtilmeyen «**Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesini ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile gözönünde bulundurma**» amacı yerine geçmiş görünmektedir. Belki uluslararası hukuk tekniği bakımından, A.A.'ndaki amacın K.P.'de bir daha tekrarı gereksizdir; ama, bu Protokolde öncelikle vurgu kazanan şeyin, Ortaklığın iyi işlemesi için Türkiye'nin ekonomik politikalarını AET'ninkine ayak uydurarak düzenleme zorunluluğu olduğunu gözden kaçırmak da kabil değildir.

K.P.'ün, çok usta yabancı kalemlerin (daha doğrusu, beyinlerin) özene bezene yarattıkları bir belge olduğuna şüphe yok. Bu belgenin yukarıda söylediğimiz Türkiye fotoğrafı için dokunmuş öylesine ince bir deseni var ki, bunun zevkine varıp takdir etme-

mek imkânsız, tâ ki R.A.'nın metnini keşfedene kadar. R.A.'nı keşfettiğiniz zaman, bunun meğer K.P.'un aslını içerdiğini, Protokole varlığını veren aşağı yukarı herşeyin, zaten R.A.'nda yer almış bulunduğunu anlıyor ve bu yüzden de biraz hayal kırıklığına uğruyorsunuz. Şimdi de (yukarıda verdiğimiz KP'ün sistematigi ile karşılaştırabilmek için,) bir de R.A.'nın sistematigine bakalım :

KISIM I — İLKELER (Madde 1-8)

KISIM II — TOPLULUĞUN TEMELLERİ

Bölüm I — Malların Serbest Dolaşımı (Madde 9 - 11)

Kesim I — Gümrük Birliği

Ayırım I — Üye Devletler Arasında Gümrük Vergilerinin Kaldırılması (Madde 12 - 17)

Ayırım 2 — Ortak Gümrük Tarifesinin Kabulü (Madde 18 - 29)

Kesim 2 — Üye Devletler Arasında Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması (Madde 30 - 27)

Bölüm II — Tarım (Madde 38 - 47)

Bölüm III — Kişilerin, Hizmetlerin ve Sermayenin Serbest Dolaşımı

Kesim 1 — İşçiler (Madde 48 - 51)

Kesim 2 — Yerleşme Hakkı (Madde 52 - 58).

Kesim 3 — Hizmetler (Madde 59 - 66)

Kesim 4 — Sermaye (Madde 67 - 73)

Bölüm IV — Ulaştırma (Madde 74 - 84)

KISIM III — TOPLULUĞUN POLİTİKASI

Bölüm I — Ortak Kurallar

Kesim 1 — Rekabeti Düzenleyen Kurallar

Ayırım I — Teşebbüslere Uygulanacak Kurallar (Madde 85 - 90)

Ayırım 2 — Damping Uygulaması (Madde 91)

Ayırım 2 — Devletlerce Verilen Yardımlar (Madde 92 - 94)

Kesim 2 — Malî Hükümler (Madde 95 - 99)

Kesim 3 — Kanunların Birbirine Yaklaştırılması (Madde 100 - 102)

Bölüm II — Ekonomi Politikası

Kesim 1 — Ekonomik Trendlerle İlgili Politika (Madde 103)

- Kesim 2 — **Ödemeler Dengesi** (Madde 104 - 109)
 Kesim 3 — **Ticaret Politikası** (Madde 110 - 116)
 Bölüm III — **Sosyal Politika** (Madde 117 - 129)
 Bölüm IV — **Avrupa Yatırım Bankası** (Madde 129 - 130)
 KISIM IV — **DENİZAŞIRI ÜLKELERİN VE ARAZİLERİN TOPLULUKLA BAĞINTISI** (Madde 131 - 136)
 KISIM V — **TOPLULUĞUN KURUMLARI** (Madde 137-209)
 KISIM VI — **GENEL VE SON HÜKÜMLER** (Madde 210 - 240)
KURUMLARIN KURULUŞU (Madde 241 - 246)
SON HÜKÜMLER (Madde 247 - 248)

R.A. ile K.P. metinlerinin karşılaştırılması ile, sırf metinlerin sistematigi bakımından varılabilecek birkaç sonucu şimdiden şöyle özetleyebiliriz :

(1) K.P. metni **doğrudan doğruya** R.A. metninden doğmuştur. Gerek sistematigin bütünü, gerekse bölünüşlerdeki başlıklar geniş ölçüde birbirinin aynıdır.

(2) Maddelere inildiği zaman benzerlik daha fazladır. Birçok bölümlerde K.P., R.A.'nın madde madde tekrarından, çevirisinden ibarettir. Bu bizi, R.A.'nın bütün sonuçlarıyla birlikte, Türk ekonomisine uygulanacağı sonucuna götürmektedir.

(3) Maddelerin her iki metinde yer alışı bakımından ufak tefek biçim farkları vardır. R.A.'nda başlı başına birer madde olan bazı paragraflar, K.P. de fıkralar halinde yer alabildiği gibi, bunun tersi de görülmekte.

(4) R.A.'nda **Sermaye, Rekabeti Düzenleyen Kurallar, Ödemeler Dengesi** gibi başlıklar altında sıralanan hususlardan hemen çoğunun K.P.'de yine aynı başlıklar altında belirlenmemesi, fakat R.A.'ndaki bağlayıcılık derecesinden birşey yitirmeksizin K.P. madde metinleri içinde yer alması da belirtilmeye değer. R.A.'nın K.P. metninin dışında kaldığı anlaşılan başlıkları ise, genellikle Kısım III, Bölüm IV'den sonrakiler.

Şimdi, bu söylediklerimizi biraz daha ayrıntılı bir plân üzerine dökelim ve K.P.'ün maddelerini alarak, bunların, R.A.'ndaki hangi maddelerin ne ölçüde bir tekrarı olduğunu bulmaya çalışalım :

KATMA PROTOKOL

- Madde 1 : K.P.'e özgü bir madde. R.A.'nda benzeri yok.
- Madde 2,3,4,5 : R.A. madde 9-10'daki esas üzerine kurulu. Sadece, K.P. 3'de sırf Türkiye için düzenlenmiş kısımlar yer alıyor.
- Madde 6 : R.A. 11'den alınmış.
- Madde 7 : R.A. 12'den alınmış.
- Madde 8,9 : R.A. 13'den alınmış.
- Madde 10 : R.A. 14'den alınmış. İç tarifelerin indirim takvimini koyan bu maddede sadece indirim süreleri bakımından küçük farklar var. Bir de, R.A. metni biraz daha ayrıntılı.
- Madde 11,12 : R.A. 26'da işaret edilen duruma uygun olarak düzenlendiği anlaşılıyor.
- Madde 13,14 : R.A. 15'den alınmış.
- Madde 15 : R.A. 16'dan alınmış.
- Madde 16 : R.A. 17'den alınmış.
- Madde 17 : R.A. 23'den alınmış.
- Madde 18,19 : R.A. 26'da işaret edilen duruma uygun olarak düzenlendiği anlaşılıyor.
- Madde 20 : R.A. 25'deki esas üzerine kuruldu.
- Madde 21 : R.A. 30'dan alınmış.
- Madde 22 : R.A. 31'deki esas üzerine kurulu. Ayrıca, Türkiye için düzenlenmiş kısımlar var.
- Madde 23 : R.A. 32'den alınmış.
- Madde 24 : R.A. 31'den alınmış.
- Madde 25,26 : R.A. 33'deki esas üzerine kuruldu. Süre ve oranlarda bazı farklar var.
- Madde 27 : R.A. 34'den alınmış. Süre bakımından bir fark var.

- Madde 28 : R.A. 35'den alınmış.
- Madde 29 : R.A. 36'dan alınmış.
- Madde 30 : R.A. 37'den alınmış.
- Madde 31 - 35 : K.P.'e özgü maddeler. Ancak, genel çizgi-
leriyle, R.A. 38-47'ye bağlı olduğuna şüp-
he yok.
- Madde 36,37 : RA. 48'deki esas üzerine kurulu. Süre ba-
kımından bazı farklar var.
- Madde 38 : R.A. 49'daki esas üzerine kurulu.
- Madde 39 : R.A. 51'deki esas üzerine kurulu.
- Madde 40 : R.A. 50'den alınmış.
- Madde 41 : R.A. 52, 53, 54, 55, 56, (57?,) 58, 59, 60,
61, 62, 63, 64, 65'deki esasların uygulan-
acağı biçimde düzenlenmiş.
- Madde 42 : R.A. 74-84'deki esasların uygulanacağı bi-
çimde düzenlenmiş.
- Madde 43 : R.A. 85, 90, 97'deki esasların uygulanabi-
leceği biçimde düzenlenmiş
- Madde 44 : R.A. 95, 96, 97'den alınmış.
- Madde 45 : R.A. 98'den alınmış.
- Madde 46 : K.P.'e özgü bir madde.
- Madde 47 : R.A. 91'deki esas üzerine kurulu.
- Madde 48 : R.A. 100, 101, 102'deki esasların uygula-
nabileceği biçimde düzenlenmiş.
- Madde 49 : R.A. 104 ve 105'den alınmış.
- Madde 50 : R.A. 106'dan alınmış. (Ayrıca bk. A.A. 18
→ R.A. 107)
- Madde 51 : R.A. 67, 68'deki esaslara göre ve R.A. 221'-
in uygulanacağı biçimde düzenlenmiş.
- Madde 52 : R.A. 71'den alınmış.
- Madde 53 : R.A. 111 ve 113'deki esaslar üzerine ku-
rulu.

- Madde 54 : R.A. 116, 236, 237, 238'deki esaslara göre düzenlendiği anlaşılmakta.
- Madde 55 : R.A. 234 yorumlanarak düzenlendiği anlaşılmakta.
- Madde 56 : R.A. 238'e göre düzenlenmiş.
- Madde 57 : R.A. 52-58, 85-90, 189 ve 221'deki esasların uygulanacağı biçimde düzenlenmiş.
- Madde 58 : R.A. 7'den alınmış.
- Madde 59 : K.P.' e özgü bir madde.
- Madde 60 : R.A. 226'dan alınmış.
- Madde 61 : R.A. 8'deki esasa göre düzenlenmiş.
- Madde 62 : R.A. 239'dan alınmış.
- Madde 63 : R.A. 247'deki esasa göre düzenlenmiş.
- Madde 64 : R.A. 248'deki esasa göre düzenlenmiş.

Görüldüğü gibi, K.P.'ün R.A.'na bağımlılığı aşağı yukarı tamdır. Yani, yukarıda da söylediğimiz gibi, K.P.'ün yürürlüğe girmesi demek, R.A.'nın bütün sonuçlarıyla birlikte Türkiye'ye uygulanması demek olacaktır. Başka deyişle, Türkiye'nin R.A.'nın hükümleri dışında başka birtakım «imtiyazlı» şartlar elde ederek AET'den yararlanması diye birşey söz konusu olamaz. Çünkü, Türkiye — AET ilişkisi, R.A kurallarına göre saptanmış hükümler içinde yürüyecek, bu ilişkide bundan böyle de sadece R.A.'ndan doğmuş ve doğacak kurallar egemen olacaktır.

Yalnız, benzerlikleri bu kadar büyük olan R.A. ile K.P. metinleri arasında, temelde önemli bir fark bulunduğunu belirtmek gerek. R.A., bu Andlaşma metninde ve özellikle 1-8 inci maddelerde açıkça konmuş olduğu gibi, AET'yi kurarken, buna katılan devletler arasında bir **üyelik** statüsü yaratan bir Andlaşmadır. Yani, **Üye Devletler arasında** akdedilmiştir. Oysa, Türkiye'nin AET'ye üye olacağı, R.A.'na ilişkin herhangi resmî bir belgede kesinlik kazanmış değildir. «Türkiye ile AET arasında **bir ortaklık** yaratan A.A.» nin amaçları arasında böyle birşey belirtmiş değildir. Sadece, A. A.'nın giriş paragraflarından birinde, «ilerde Türkiye'nin Topluluğa katılmasının kolaylaştırılması»ndan söz edilmiştir. Şüphe yok ki, bugünün şartları içinde Türkiye, AET üyeliğine doğru bir gidiş halinde sayılabilir. Ama bu, ne A.A.'nda ne de Geçiş Dönemi'ni düzenleyen K.P.'de böyle ifade edilmiş değildir. Kısacası, R.A.'nın

bütün hükümleri ve bütün sonuçlarıyla birlikte Türkiye'de uygulanması için gereken onayların verilebileceği şu günlerde, 12 yıllık Geçiş Döneminden sonra gelecek olan, ama Türkiye'ye henüz AET üyeliğini hediye etmeyeceği kesin olan **Son Dönem** bile, süresini de niteliğini de bugünden kestiremediğimiz şartların dönemidir. Bu o kadar böyledir ki, A.A.'nın 28. maddesinde, okuyunca yanılmaya yer bırakmayacak bir biçimde açıkça da konmuştur. Bu madde, «Anlaşmanın (yani A.A.'nın) işleyişi, Topluluğu kuran Andlaşmadan (yani R.A.'ndan) doğan yükümlerin **tümünün** Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Âkit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa **katılması olanağını incelerler,**» diyor. İşte, olsa olsa ondan sonra gelmesi gerekecek bir üyelik döneminin incelenmesi ise, 21. Yüzyılın sorunlarıyla uğraşacak olanlara kalan bir konu gibi görünüyor.

KATMA PROTOKOLÜN TÜRKİYE'Sİ

Başlangıçta yazmış olduğumuz gibi, asıl yapılmak gereken şey, K.P. içindeki çeşitli madde grupları arasında bir keşife çıkmak ve bunlar parça parça biraraya getirilirse ortaya nasıl bir Türkiye fotoğrafı çıkacağını bulmaya çalışmaktır. Gerçekten, tıpkı R.A.'nda olduğu gibi K.P.'ün satırlarında da aynı yönde işleyecek, işlediği zaman da Türkiye'nin iktisadî yapısını, sosyal düzenini değiştirecek olan süreçler yatıyor. K.P.'ü okurken, «dikkat, hafıza ve sabır» yönünden fire vermemiş isek, bu süreçleri şöyle özetlemek pek yanlış olmayacak demektir: Türk ekonomisinin AET'nin ortak dış ticaret politikasına ayak uydurması yolundaki tedbirler, peşinden, Türk ekonomisini yönetenlerin nüfuz alanındaki politika tedbirlerinin **AET nüfuz alanına geçişini** sürükleyecek, böylece nisbeten kısa denebilecek beş-altı yıllık bir süre sonunda Türk ekonomisindeki kaynaklar bugünden pek kestiremediğimiz göstergelere göre ve farklı bir biçimde dağılmaya başlayacaktır. Daha uzun bir dönemde ise kaynak dağılımı alt ve üst yapı değişikliklerinden de etkilenerek değişecektir.

Acaba, AET'nin ortak dış ticaret politikasına ayak uydurma yolunda bir gelişme, Türk ekonomisinin kaynak dağılımını nasıl etkiler ve nasıl daha geniş çaplı başka gelişmelere bir başlangıç olur? Şimdi bunu belirtelim.

Geçiş Döneminin Takvimi

R.A. 9'da yazılmış olduğu gibi, «AET bir **gümrük birliğine** dayanacaktır.» Bu birlik, «bütün malların mübadelesini ve Üye Dev-

letler arasında **hem** ithalât ve ihracattaki gümrük vergileriyle bunlara eş etkili bütün vergilerin yasaklanmasını ve **hem de** üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin benimsenmesini kapsayacaktır.»

Başka deyişle, AET ekonomileri gitgide birbirlerine karşı 'açılacaklar' ve dolayısıyla, yine bu oranda başka ekonomilere karşı ortak bazı esaslara göre 'kapanacaklardır'. Malların AET içinde serbestçe dolaşımını yarı yarıya **bu gümrük birliği** sağlıyorsa, yarı yarıya da **miktar kısıtlamalarının kaldırılması** sağlayacaktır. Aynı şeyi, olduğu gibi, K.P. ile gelen dış ticaret tedbirlerinde de buluyoruz. Protokolün 7-20 ve 21-30'uncu maddeleri, bu dış ticaret tedbirlerini Türkiye'ye uygulayacaktır. Ne kadar zamanda? İşte bunu düzenleyecek olan şey, AET Takvimi, daha doğrusu **Geçiş Döneminin Takvimidir**.

Bu takvim için R.A. 8'de ayrıntılı bilgi veriliyor. Bu bilginin, öteki maddeleri okuduğumuz zaman daha da pekiştiğini görüyoruz. R.A. 8'e göre, **süresi 12 yıl** olan Geçiş Dönemi dörder yıllık **üç aşamadan** oluşuyor. R.A. 8/2'de belirtildiğine göre, Andlaşmada her aşama için, yapılması gereken çeşitli eylemler, bunlara göre alınacak tedbirler düzenlenmiştir. **Aşamalar, buna göre belirli bir mantıkî sıra izlemektedir**. Yine R.A. 8/3'de belirtildiğine göre, ilk aşamadan ikinci aşamaya geçilmesi, ilk aşama için R.A.'nda belirtilmiş olan hedeflere erişmiş ve yükümlülükleri yerine getirmiş olmakla gerçekleşecektir. Gerçekten, R.A.'nın hedefleri bakımından, **ilk aşamanın ötekilerden çok daha önemli olduğu anlaşılıyor**. Öyle ki, R.A.'nda bu aşamanın dört yıllık süresi altıncı yıla kadar uzatılabiliyor. Böylece Geçiş döneminin toplam süresi ise 15 yılı geçemiyor.

Geçiş döneminin süresi, K.P.'de ise 61 inci maddede bir cümle ile düzenlenmiş, bu sürenin 12 yıl olduğunu ifade ediyor. Ne var ki, Geçiş dönemi, «Üye devletler arasında iç engellerin gitgide kaldırıldığı, ortak bir dış tarifinin derece derece yerleştiği ve Topluluğun gelecekteki ortak politikasını saptama fırsatını bulduğu»² bir dönem olduğuna göre ve bu yolda gerekli bütün tedbirlerin bu dönemde alınması için³ birçok kritik sürecin, bu dönemin ilk aşamasında geniş bir biçimde işler hale gelmesi gerektiğine göre, yukarda R.A.'na benzerliğini hattâ yer yer özdeşliğini gös-

(2) Alan Campbell and Dennis Thompson, *Common Market Law, Texts and Commentaries*, London, Stevens and Sons, 1962, s. 13, Text 111.

(3) Roma Andlaşması, Madde 9, *ibid.*, s. 211.

terdiğimiz K.P.'ün de herşeyden önce aynı takvime göre, aynı biçimde işleyeceğini düşünmemiz doğru olur. Daha doğrusu, ortada bizi başka türlü düşünmeye yöneltecek herhangi bir belge yok.

Üstelik, ortak dış ticaret politikasının bu ilk aşamada, yani, ilk 4-6 yılda geniş ölçüde gerçekleştirilmesi için Üye Devletler öylesine uyuşmuşlar ki, 12 Mayıs 1960 tarihinde bu **takvimi hızlandıracak bir program** üzerinde anlaşmaya varmış bulunuyorlar.⁴ Yani, R.A.'nın imzalandığı günden sonra eğilim, bu takvimi dahi hızlandırma yönünde gelişmiş. Bütün bunlar bize, Türkiye'nin AET ile, AET'nin görüldüğünden de hızlı koştuğu bir yarışa girdiğini, üstelik bu yarışta her mesafeyi AET kadar hızlı geçme zorunda bulunduğunu, çünkü koşu pistinin aslında görülenden daha kısa olduğunu gösteriyor.

Dış Ticaretin Yapısını Değiştiren Maddeler ve Etkileri

Bu takvimin Türkiye'nin dış ticaretine nasıl uygulanacağını görmek için, K.P.'ün 10, 11, 17, 18, 22, 25 inci maddelerine bakmamız gerekiyor. Bunlar, içiçe işleyen ve etkileri biribiri üstüne binecek olan maddeler niteliğinde. Öyle görünüyor ki, bunlar arasında da asıl ağırlık 10, 17 ve 25 inci maddelerdedir. 11 ve 18 inci maddeler istisnaî niteliktedir, çünkü K.P.'e ekli olan 3 sayılı Ek'teki maddeler için düzenlenmiştir bunlar. 22. madde ise, Geçiş Dönemi takvimi bakımından başlıbaşına bir önem taşımaktadır. Şimdi bu maddelere göre yapılması gereken gümrük vergileriyle ve dış ticaretteki mal miktarlarıyla ilgili **indirme ve artırmaları** bir tablo halinde gösterelim.

TABLO 1

Yıllar	Yapılacak İşlem
1971	İthalâta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde)
	» » » » % 5 (11. madde)
	(3 Sayılı Ek)
	İthalâta % 35 liberasyon (22. madde)
1972	İthalâta libere olmayan maddeler için AET lehine kontenjan açılması (25. madde)
1974	İthalâta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde)
	» » » » % 5 (11. madde)

(4) Bk. *ibid.*, s. 14-15, Text 112.

Yıllar	Yapılacak İşlem
1974	(3 Sayılı Ek) İthalâtta liberasyonun % 40'a çıkarılışı (22. madde) İthalâtta, libere olmayan maddeler için AET lehine açılan kontenjanların ge- nişletilmesi (toplam % 10, her madde en az % 5) (25. madde)
1975	Türk tarifesi ile Ortak Gümrük tarifesi farkının % 15'den az olduğu maddele- re Ortak Gümrük tarifesinin uygulanması (17. madde) Diğer bütün maddelerde farkın % 20 azaltılması (17. madde)
1976	İthalâtta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) İthalâtta AET lehine açılan kontenjan- ların aynı oranlarda genişletilmesi (25. madde)
1977	İthalâtta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) » » » » % 5 (11. madde) (3 Sayılı Ek)
1978	İthalâtta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) Türk tarifesi ile Ortak Gümrük tarifesi farkının % 20 azaltılması (17. madde) İthalâtta AET lehine açılan kontenjan- ların aynı oranlarda genişletilmesi (25. madde)
1979	İthalâtta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) İthalâtta liberasyonun % 45'e çıkarılışı (22. madde)
1980	İthalâtta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) Türk tarifesi ile Ortak Gümrük tarifesi farkının % 20 azaltılması (17. madde) İthalâtta AET lehine açılan kontenjan- ların aynı oranlarda genişletilmesi (25. madde)
1981	İthalâtta gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) » » » » % 5 (11. madde) (3 Sayılı Ek) Türk tarifesi ile Ortak Gümrük tarifesi farkının % 15'den az olduğu madde- lere Ortak Gümrük tarifesinin uygu- lanması (18. madde)

Yıllar	Yapılacak İşlem
	(3 Sayılı Ek)
	Diğer bütün maddelerde farkın % 20 (18. madde) azaltılması (3 Sayılı Ek)
1982	İthalâтта gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) İthalâтта AET lehine açılan kontenjan- ların aynı oranlarda genişletilmesi (25. madde)
1983	GEÇİŞ DÖNEMİNİN SON YILI İthalâтта gümrük vergisi indirimi % 10 (10. madde) » » » » % 10 (11. madde) (3 Sayılı Ek) Türk gümrüklerine Ortak Gümrük ta- rifesinin tam olarak uygulanması (17. madde)
1984	İthalâтта gümrük vergisi indirimi % 10 (11. madde) (3 Sayılı Ek) İthalâтта liberasyonun % 60'a çıkarılışı (22. madde) İthalâтта AET lehine açılan kontenjan- ların genişletilmesi (her madde en az % 20) (25. madde)

Aşağıda göreceğiz ki, KP'den türeyen bu tablodaki takvim Türkiye'nin AET'ye sadece dış ticaret yoluyla değil, kaynak dağılımını etkileyecek öteki araçların ve tedbirlerin AET nüfuz alanına aktarılışı yoluyla da 'açılışını' düzenleyecek olan takvimin bir nevi iskeletidir. Tıpkı R.A.'nda da olduğu gibi.

Şimdi bu tablodaki takvime sadece dış ticaret yönünden baktığımızda şunu görüyoruz: 1971'de, yani, bu Protokolün yürürlüğe girmesi halinde, Türkiye'ye AET'den ithal edilecek her maddenin gümrük vergisi % 10 indirilecek, yine aynı anda ithalâtımızın % 35'i libere edilerek AET'ye konsolide edilecektir. 1972'de ise Türkiye'de libere olmayan **her maddenin** AET'den ithal edilmesi için kontenjanlar açılacak. Acaba bu kontenjanlar nasıl saptanacaktır? K.P. 25/3'e göre bunlar her madde için, o maddenin AET'den en son yılda (yani, 1971'de) yapılmış ithalâtın % 7'sinden az olmaz. Üstelik, çeşitli maddelerde bunların % 7'nin bir hayli üstünde olacağını tahmin edebiliriz. Bu tahmini doğrulayacak olan tedbirlerden biri, örneğin, K.P. 26/2'de yer alıyor. Buna göre, ithalâtçılar, ithal ettikleri maddeleri eğer AET'den sağarlarsa, yatıracakları teminat, K.P. 10'daki (ve 11'deki) takvime göre, gitgide daha az olacak, yani ithalâtçılar bu yöne teşvik edileceklerdir.

Kısacası, böylece her madde için başlangıçta saptanacak kontenjanın ne kadar olacağı önemlidir. Çünkü bundan sonraki kontenjan artışları, başlangıçta saptanmış miktara bağlı olacaktır. Ayrıca, bu şekilde yapılan ithalâtın, iki yıl üstüste, açılmış olan kontenjanın oldukça altında kaldığı kanısına varılırsa, bu kontenjan hiç açılmamış sayılacaktır (K.P. 25/6, 7).

Dönelim takvimimize. 1974'de Türkiye, böylece saptanmış bütün kontenjanları, 1973'dekine göre, toplam değer olarak en az % 10, her maddede de en az % 5 genişletecektir. Demek ki, bazı maddelerde ithalâtın % 10'dan fazla genişlemesi söz konusudur. Yine 1974'de, AET'ye konsolide edilen liberasyon oranımız % 40'a çıkacak, ithalât gümrük vergilerimiz de % 10 daha inecektir.

1975'de, Türkiye'nin üçüncü ülkelere 23 Kasım 1970 tarihinde uygulamakta olduğu vergi hadleri ile AET'nin Ortak Gümrük Tarife hadleri arasındaki farkın % 15'den az olduğu maddeler için, Türkiye bundan böyle Ortak Gümrük Tarifelerini uygulayacak, bunlar dışında kalan bütün maddelerde de aradaki farkı % 20 azaltacaktır.

1976'da ithalât gümrük vergilerimiz % 10 daha inecek, AET yararına miktar kısıtlamaları getiren ithal kontenjanları toplam %, 10, her maddede % 5 daha artacak, bu kontenjanlar 1978'de, 1980'de ve 1982'de yeniden aynı oranlarda artarken, ithal vergileri her yıl % 10 daha indirilecek, Türk tarifesi ile AET Ortak Gümrük Tarifesi arasındaki fark 1978'de ve 1980'de % 20'şer azalacak ve 1983'de Türkiye, artık, Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulayacaktır. 1983, ayrıca Türkiye'nin ithalât gümrük vergilerini sıfıra indirdiği yıl olacaktır.

Bu takvimi, R.A.'nın benzeri maddelerinde yer alan takvimle karşılaştırsak arada nitelikçe bir fark bulunmadığını görüyoruz. Örneğin, K.P. 10'a tekabül eden R.A. 14'deki takvime göre ithalâtteki gümrük vergilerinin indiriminde ilk indirim R.A. yürürlüğe girdikten bir yıl sonra, ikincisi ondan onsekiz ay sonra, üçüncüsü R.A.'nın yürürlüğe giriş tarihinden sonraki dördüncü yıl sonunda yapılması öngörülmüştür. Bundan sonraki indirimlerden ilki, Geçiş Döneminin ikinci aşamasının onsekizinci ayında, sonraki ondan onsekiz ay sonra, daha sonraki de ondan bir yıl sonra yapılacaktır. Böylece, her madde için uygulanan indirim, R.A. 14/6'ya göre, birinci aşama sonunda, yani 4. ya da 6. yılın sonunda temel verginin en az % 25'ine ikinci aşama sonunda ise en az % 50'sine erişmiş bulunmalıdır. Bu hesabı K.P. için yaparsak, aynı oranların, K.P.'de sırasıyla % 30 ve % 60'dan aşağı düşmeyeceği görülür.

R.A.'nın Ortak Gümrük Tarifesinin uygulanma takvimini gösteren 23. maddesi ve miktar kısıtlamalarının nasıl kaldırılacağını gösteren 33'üncü maddesi de, sonuçları bakımından, aşağı yukarı aynı takvimi kullanmakta.

Burada bizim için merak edilecek şey, söz konusu takvimin işlemesi halinde, gümrük duvarları ile ve miktar kısıtlamaları ile korunan ya da kurulup korunması gereken sanayilerin akıbetinin ne olacağı, dış ticaret kapılarının açılması üzerine AET'den gelecek ekonomik darbelere karşı bunların nasıl korunacaklarıdır. Acaba maliyet-fiyat, üretim kapasitesi, mal kalitesi bakımından durumları ne olacaktır? Ve herşeyden de önce, var olabilecekler mi, doğma şansı bulabilecekler mi?

Yine merak edilecek başka birşey, dış ticaret politikamızın esaslarının ne olacağı ve bunun kesin olarak nerede, hangi organlarca saptanacağı, bunun Türkiye'de hâlâ bir plânlama konusu olarak ele alınıp alınamayacağıdır. AET ülkelerinden Türkiye'ye ithal için akması pekâlâ mümkün çok çeşitli ve birçoğu bugünden pek kestirilemeyecek maddenin, çeşitçe ve miktarca Türkiye tarafından kontrolü, yukarıdaki takvimin işlemesi halinde, hiç de kolay olmayacağına benzer. Üstelik de, büyük bir ihtimalle, buradan, Ödemeler Dengesinin gitgide artacak ithalâtın döviz yükü ile, sürekli olarak daha büyük açıklar vermesi gibi pek önemli bir sorun doğabilir. Bununla ilgili olarak, AET karşısındaki taahhütlerimizden doğacak bir başka soruna aşağıda işaret edeceğiz.

Hemen şunu belirtelim : K.P.'ün, Türk dış ticaretinin yapısını değiştirecek olan hükümleri sadece yukarıdakiler değil. Aşağıda TABLO 2'de yer alan ve Türk ekonomisinin AET nüfuz alanına geçişini gösteren tedbirlerden birçoğu da, etkileri bakımından, bu geçiş yolunu genişletmeğe ve kısaltmaya yarayacak olan dış ticaret tedbirleri niteliğinde. Bu tedbirlerin neler olduğunu TABLO 2'ye bırakarak, şimdi bir de kısaca, Gümrük birliği ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması konusunda AET'den bize, kalkınma ihtiyaçlarımızı karşılayacak çeşitten tâvizler verilip verilmemiş olduğuna bakalım.

Yukarıdaki tablonun kapsamı içinde, tâviz denebilecek hususlar K.P. 11, 12, 18, 19'da yer alıyor. K.P. 11 ve 18 doğruca, Protokolün 3 sayılı Ekinde sıralanan ve 22 yıllık bir takvime göre işlem göreceği olan mallarla ilgili. Burada meraka değer iki nokta var. Birisi, Türk sanayiini 22 yıl gibi uzun bir sürede korumak üzere düzenlendiği söylenen bu listenin, Türkiye'nin sanayileşme ihtiyacına doğru cevap verecek gerçekçi bir biçimde hazırlanıp ha-

zırlanmadığıdır. Acaba Türkiye'nin 1971-1993 döneminde sanayileşmesi için gerekli teknoloji, kapasite, firma ölçeği, sermaye ihtiyacı ile ilgili bilgiler bu listede yansımakta mı?⁵

Belirtmek gereken ve gerek 12 yıllık geçiş dönemi, gerekse 22 yıllık liste ile aynı derecede ilgili başka bir nokta da şu: Aslında, Türk ekonomisinin kalkınması için yurt içinde üretilmesi gerekli bir malın 12. ya da 22. yılın sonuna kadar korunacağını iddia etmek çok yanlış olur. Çünkü, bu gibi malların, AET'den gelecek olan cinsleri karşısında rekabet güçleri en azından bir maliyet-fiyat-kalite sorunundan ötürü, daha 12 yılın ya da 22 yılın yarısına bile gelmeden tükenebilir.⁶ Tabii, rekabet gücünün, AET kökenli cins karşısında **tükeneceği böyle kritik bir nokta**⁷ her mal için farklı olacaktır. Ama şöyle kaba bir tahminle, üretim (yatırım) mallarının **kritik noktalara daha erken varacağını** söylemek yanlış olmaz.⁸

- (5) Listeye göz atmak bu konuda kuşkuları artırıyor. 35 sayfalık bu «AET sanayii karşısında uzun süre korunması kalkınmamız için gerekli görülen mallar» listesinin büyük bölümünü meydana getiren *tüketim malları* içinde şöylelerine rastlamak kabil: Rahibe yakaları; keçeden şapka taslakları; kuşların tüylü derileri ve tüylü diğer kısımları; kalem tüyler ve aksamı; yapma çiçekler, yapraklı dallar, meyvalar; insan saçından, kıldan veya dokunmaya elverişli maddelerden takma saç, sakal, bıyık, lüle ve perçemler; yekpare veya açılıp kapanan el yelpazeleri; her nevi yapma bebek; sosyete oyunlarına mahsus eşya, eğlence ve bayramlar için eşya, kotiyon eşyası ve sürpriz eşyası. Noel ağaçlarına mahsus süs eşyası ve Noel eğlenceleri için benzeri diğer eşya (Sun'i Noel ağaçları, Noel babalar vs.); kuş avcılığına mahsus yapma kuşlar; tarla kuşu avında kullanılan aynalar; atlı karancalar, salıncaklar, panayır eğlencelerine mahsus vasıtalar, seyyar sirkler, seyyar hayvan sergileri; terzi tebeşirleri ve bilâdo tebeşirleri.
- (6) Aslında burada, Türk ekonomisinde üretilen malların AET kökenli hemcinsleri karşısında sürekli olarak tek tek rekabet edip edemeyeceği hesaplanmaya girişildiği zaman bile, iktisat politikası tedbirleri açısından, işin başka bir yönünü gözden kaçırmamak gerekiyor. O da şöyle belirtilebilir: Türk ekonomisindeki kaynak dağılımını en geç 12 yıl sonunda kökten değiştirecek tedbirler sonuçlarını verdikçe, istisnai nitelikteki 22 yıllık rejime göre alınacak koruyucu tedbirlere başvurmanın rasyonelliği gitgide azalabilir; böylece 22 yıla varmadan çok önce, hatta belki 12 yıllık geçiş dönemi sonunda, Türk iktisat politikasının Türkiye'deki karar organlarının elinde kalmış bulunan bu gibi araçlarını da kullanmanın iktisadî bir anlamı kalmaz.
- (7) *Türk Sanayii ve Katma Protokol*, Eskişehir Sanayi Odası Yayınları, No. 5, 1971, s. 11-15.
- (8) Burada 12 ve 22 yıllık gümrük indirimi esasları arasında bir fark görüldüğünü belirtelim. K.P. 10'a göre (12 yıllık rejim), her gümrük

Türk kalkınma ihtiyaçları için alınmış bir tâviz olarak, bir de K.P. 12 çerçevesinde bazı kolaylıkların sağlandığı söylenegelmıştır. Aslında bu, AET'nin, Türkiye'nin plânlı kalkınmasına ne ölçüde yardım sağlayabileceğini gösterecek ilgi çekici bir örnek sayılmak gerekir. «Tâviz,» Türkiye'ye, kalkınması için gerekli malları **şu gibi şartlarla** koruma olanağını veriyor: (1) Geçiş dönemi indirimi- ne uyacak malların bazıları 22 yıllık indirimden yararlanabilir; ama (2) böyle bir değişiklik, 1967 tarihinde Türkiye'nin AET'den toplam ithalât **değerinin** (hacminin değil) % 10'unu aşmayacaktır; (3) 22 yıllık listenin ithalât değeri toplamı, bu değiştirmeden ötü- rü artmayacaktır; (4) 22 yıllık listeden de Geçiş dönemi listesi- ne, buna göre aktarma yapılacaktır; (5) bu olanak sadece 1979'a kadar söz konusudur.

Burada akla, AET dışı ülkelerle yürütülecek dış ekonomik ilişkilerimizin, kalkınma ihtiyaçlarımızı karşılamak için pekâlâ ye- terli olabileceği gibi bir düşünce gelebilir. Bu da, yanlış bir düşün- cedir. Çünkü, K.P.'de yer alan hükümler, kalkınma için gerekli olabilecek böyle bir kapıyı da kesinlikle kapar nitelikte hüküm- lerdir. Göze hemen çarpan birkaç örnek verilebilir buna.

K.P. 14, Türkiye'nin AET dışı bir ülkeye karşı, **gümrük vergisi** veya benzeri bir vergi veya resmi, K.P. 10 ve 11'de öngörülenler- den daha hızlı bir sıra ve süre ile kaldırabilme olanağını yasak- lıyor. K.P. 53, Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı, özellikle, gümrük tarifelerinin değiştirilmesi, tarife ve ticaret anlaşmalarının yapıl- ması, liberasyonla ilgili tedbirlerin alınması, ihracat politikasının saptanması gibi konularda AET'nin ortak ticaret politikasına ayak uydurması gerektiğini, hattâ gerekirse, üçüncü ülkelerle yaptığı tarife ve ticaret anlaşmaları ile ilgili olarak, istenen bütün bilgi- leri AET'ye vereceğini şart koşuyor. Tıpkı bunun gibi, K.P. 55, R.C.D. ile ilgili uygulamaların da AET'nin işleyişini engellememesi şartını koyuyor.

---

indirimi, her maddenin *temel vergisi* % 10 azaltılarak yapılacaktır. K.P. 11'e göre (22 yıllık) ise, her indirim, *her vergi* üzerinden % 5 oranında olacaktır. Yani, K.P. 11'deki indirimin (daha sonra % 10) yapılacağı *vergi bazı*, K.P. 10'dakinden *farklıdır* ve öyle görünüyor ki, *daha geniştir*. Bu düşünceyi doğrulayabilecek bir ipucu, K.P. 10'un esas kaynağı olan R.A. 14'ün 3. fıkrasında bulunuyor. Buna göre, Üye Devletler arasındaki gümrük indirimlerinde, ilk indirim temel vergi- nin % 10'u oranında olacak, daha sonraki her indirim ise, *toplam gümrük hasılatının* % 10'u oranında ve her malın temel vergisini en az % 5 oranında indirecek biçimde yapılacaktır. Bu konuda, K.P.'ün imzasından önce bir çalışma yapılmış olup olmadığını bilmiyoruz.

Belirtelim ki, bu konuda da, Türkiye'ye verilmiş iki «tâviz» var, Protokolde, Biri, K.P. 19'da yer alan hüküm: Türkiye'ye 1967 tarihli toplam ithalât **değerinin** % 10'u kadar bir mal hacmi için, üçüncü ülkelerden yapabileceği ithalâta 22 yıla erteleme hakkı tanıyor. Öteki de K.P. 20. madde: Türkiye'nin ikili ticaret anlaşmaları çerçevesinde, bu gibi AET dışı ülkelerden gelecek bazı malların ithaline, bazı şartlar altında izin veriyor. Bu maddenin ve bu maddeden türeyen 4 sayılı Ekin incelenmesinden görülebileceği gibi, **bu şartların son derece sınırlı oluşu** bir yana, bu son derece sınırlı ithalât için bile Türkiye'nin AET'ye uyguladığı vergiden daha düşük bir vergi uygulayabilme **hakkı bulunmuyor**.

K.P.'ün Türk dış ticaretinin yapısını değiştirecek olan maddelerinin niteliğini bir cümle ile toparlamak gerekirse, (1) gerçek etkilerini hesaplayabilmek için, bu maddeleri mutlaka iç içe bir halde gözönünde tutmanın zorunlu olduğunu (2) özellikle ithalâta, bugünden kesterilemeyen şişkinlikler yaratarak Türk dış ticaretinin yapısını kısa sürede kökten değiştirecek görünen bu maddelerin, yine kısa sürede, ekonomimizdeki kaynak dağılımını da önce sanayileşmeyi darbelyerek etkileyeceğini, sanırım bugünden görebiliyoruz.

Dış Ticaretteki Yapı Değişikliğinden Uzun Dönemde Kaynak Dağılımının Değiştirilmesi Sorununa

K.P.'ü üstüste, defalarca okuduktan sonra, buradan doğacak sorunların, öyle sadece dış ticaretle ilgili sorunlar olmakla kalmayacağı iyice anlaşılıyor. Öyle görünüyor ki, dış ticaretle ilgili politika araçlarının Türkiye'nin elinden kısa sürede kayıp **AET nüfuz alanına geçişi**, topyekûn iktisadî ve sosyal politika araçlarının da önce yavaş yavaş, ama sonraları kesinlikle, bütün halinde aynı alana geçişi ile birlikte yürüyecektir. K.P.'ün metni içinde saklı bulunan oldukça ilgi çekici Türkiye fotoğrafının, hangi parçaların birleşmesi ile ortaya çıkabileceğini, şimdi de, yine sadece K.P.'den türeyen bir başka tablo yardımıyla görmeyi deneyelim.

TABLO 2

Yıllar	Yapılacak İşlem
1971	Malî nitelikte gümrük vergilerinin Ortaklık Konseyine bildirilişi (K.P. 16) Ticarî nitelikteki millî Türk tekellerinin, miktar kısıtlamalarının kaldırılması takvimi gereğince (mal

Yıllar

Yapılacak İşlem

1971

esasına göre) AET uyruklu kişilere eşit işlem yapılarak tasfiyesine **başlanması**

(BİRİNCİ İHTİMAL) (K.P. 30, R.A. 37)

AET ile olan ithalât ve ihracatta herhangi yeni bir gümrük vergisi veya buna eş etkili bir vergi veya resim **koymanın** ve K.P. ün yürürlüğe girdiği tarihte AET'ye karşı uygulanan herhangi bir gümrük vergisi veya resmini **artırmanın bundan böyle yasaklanması** (K.P. 7, R.A. 12).

AET'den ithalâta yeni miktar kısıtlamaları veya eş etkili tedbirler koymanın ya da mevcut rejimi daha kısıtlayıcı hale getirmenin (K.P. 23, R.A. 32) bundan böyle yasaklanması.

Türkiye'nin, AET dışı bir ülkeye karşı, gümrük vergilerine eş etkili bir vergi veya resmi, AET için öngörülenden daha hızlı bir sıra ve süre ile kaldırmasının bundan böyle **yasaklanması** (K.P. 14, R.A. 15/2)

Türkiye'nin, AET dışı bir ülkeye, ithalâttaki miktar kısıtlamaları konusunda AET'den daha elverişli bir işlem uygulayabilmesinin bundan böyle **yasaklanması** (K.P. 22/6, R.A. 33)

AET'den yapılan ithalâtta, ithalâtçıların yatırılacakları teminatların K.P. 10 ve 11'deki sıra ve sürelerle gitgide kaldırılmaya **başlanması** (K.P. 26).

İhracat miktar kısıtlamaları ve bütün eş etkili tedbirlerin bundan böyle **yasaklanması** (K.P. 27, R.A. 34).

Türkiye'nin AET'nin Ortak Tarım Politikasına ayak uydurmaya **başlaması** (K.P. 33).

AET uyruklu kişilerin Türkiye'de yerleşme hakkı ve serbest hizmet ediminde bulunmaları konusunda yeni kısıtlamaların **bundan böyle yasaklanması** (K.P. 41, R.A. 52 vd.). (Bunu aşağıda ele alacağız).

AET'ye ihraç edilen malların, bu mallara uygulanan vergilerden daha yüksek bir iç vergi iadesinden yararlanmasının **bundan böyle yasaklanması** (K.P. 44, R.A. 96).

AET'den gelecek özel sermayeye tanınan rejimin iyileştirilmeye **başlanması** (KP 51, RA 67, 68, 221).

Yıllar	Yapılacak İşlem
1972	(Gerektiği takdirde) Bir iç vergi koymak yerine, malî nitelikli bir gümrük vergisini alıkoymak için yetki istenmesi (KP 16).
1974	İç vergi konusunda AET düzenine aykırı hükümlerin en son kaldırılma tarihi (KP 44) (RA 95'e göre, bunun, 1979'da yapılması gerekirdi).
1974	Miktar kısıtlamalarının kaldırılması takvimine göre , ticarî nitelikteki millî Türk tekellerinin AET uyruklu kişilere eşit işlem yapılarak tasfiyesinin gözetilme yılı (KP 30/2). (Aynı işlemin, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1986, 1988, 1989, 1990, 1992, 1993 yıllarında da özellikle uygulanması gerekecektir).
1975	Türkiye'de kamu idareleri veya teşebbüslerince veya kendilerine özel veya münhasır haklar tanınmış özel teşebbüslerce girişilecek satın almalara katılma şartları bakımından, AET ülkeleri uyrukluları için fark gözetilen bütün işlemlerin kaldırılmaya başlanacağı son tarih (KP 57, AA 13, RA 7, 37 52, 58, 90, 221) AET'ye ihracatta söz konusu olabilecek gümrük vergilerinin kaldırılacağı son tarih (KP 15, RA 16) Mal taşıma ile ilgili olarak, herhangi bazı endüstri ya da teşebbüsleri destekleyebilecek ya da koruyabilecek nitelikte, farklı taşıma tarifelerinin ya da şartlarının kaldırılacağı son tarih (KP 42, RA 80)
1976	Türkiye-AET arasında işçilerin serbest dolaşımının başlayışı (KP 36).
1977	Ticarî nitelikteki millî Türk tekellerinin (mal esasına göre) AET uyruklu kişilere eşit işlem yapılarak tasfiyesine başlanması (İKİNCİ İHTİMAL) (KP 30) (Bu halde tasfiye, daha geniş bir ürün kütesini kapsıyacak biçimde başlayacak ve henüz belirli olmayan bir takvime göre yürütülmek gerekecek).
1979	Türkiye - AET arasındaki mal taşımında, aynı taşıma durumundaki aynı mallar için, farklı taşıma tarifelerinin ya da şartlarının kaldırılacağı son tarih (KP 42, RA 79)

1983'e kadar
Gerçekleşmesi
Gereken Bazı
Hususlar

Türkiye'nin 1983'de AET'nin Ortak Ticaret Politikasına ayak uydurur hâle gelmesi için **gerekli işlem ve tedbirler** (KP 53, RA 113) (Örneğin, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle söz konusu olacak ticaret anlaşmalarını, AET Komisyonunun gözetiminde yapması, ayrıca, bu gibi anlaşmaların sürelerinin 1983'de sona ermesi gibi : Bk. AET **Resmî Gazete**, 4 Kasım 1961) Türkiye'nin, AET'nin ortak ulaşım politikasına **ayak uydurur hâle gelmesi** (KP 42, RA 74-84)

Yerleşme hakkı, hizmetlerin serbest edimi, sermayenin serbest dolaşımına engel uyruklu farkları gibi konularda söz konusu **bütün kısıtlamaların kaldırılması** (AA 13, 14, 16, 20, RA 52 vd.)

Türk gümrükleriyle ilgili kanun, tüzük ve yönetmelik hükümlerinin, AET'ninkilere **yaklaştırılması** (KP 6, RA 11).

Bu Tablo'nun göze hemen çarpan birkaç özelliği var. Şöyle özetleyebiliriz bunları :

(1) Dış ticaretle ilgili hükümlerin (yani, bu hükümlerde öngörülen tedbirlerin), **hele Tablo 1'deki takvimle birleştirdiğimiz zaman**, Türk ekonomisinde **kaynakların dağılımını hemen etkileyecek kadar geniş bir alana nüfuz edeceği** görülüyor. Zaten bu, R.A.'nin da bellibaşlı özelliklerinden biri. Bu tedbirlerin Türkiye'de yaratabileceği bazı sonuçları kabataslak şöyle sıralayabiliriz :

A. Dış ticareti düzenleyen devlet örgütleri ve organlarının nüfuz alanının gitgide daralması;

B. Dış ticaret kaynaklı devlet gelirlerinin azalması;

C. Devletin dış ticaretle ilgili (özellikle, ihracatı geliştirme amacıyla) teşvik tedbirleri alma olanağından yoksun kalışı;

Ç. Ekonominin, kalkınma ihtiyaçları için, AET dışı ülkeler kaynaklı ithalâttan yararlanabilme olanağından yoksun kalışı (bundan, yukarıda da söz etmiştik);

D. AET'ye yönelik dış ticaretin (kalkınma ihtiyaçlarımız için gerekliliği bilinmedik kadar geniş bir ölçüde) gereksiz teşviki.

(2) Ekonomideki kaynak dağılımını, dış ticaretten geçmeye lüzum olmaksızın, **doğrudan doğruya etkileyecek nitelikteki tedbirler** ise, aşağı yukarı 1974'den sonra hız kazanacağı benziyor. Öyle görünüyor ki, Türkiye'deki iktisadî ve sosyal yapı değişikliğini, AET'nin gerektirdiği esaslara göre düzenleme işi, artık o tarihlerde, dış ticarete gerçekleştirilmekte olan geniş çaplı değişiklik zeminini üzerine iyice oturmaya başlayacaktır.

AET devletleri uyruğundaki kişilere Türkiye'de iktisadî faaliyette bulunmak üzere **yerleşme hakkı ve serbest hizmet ediminde bulunma**, devletin yada özel teşebbüslerin **ihalelerine katılma olanaklarının sağlanması**, Türk işgücünün AET ülkelerine akacak biçimde teşvik edilmesi, 1974'ü izleyen yıllarda ekonomimizdeki kaynak dağılımını değiştirecek etkenlerin sadece bir bölümü. Bu değişikliği kuvvetlendirecek ikinci bir bölüm etken ise, özellikle ekonomideki devlet kesiminin en hayatî damarlarını işlemez hale getirebilecek tedbirlerden oluşuyor. Türkiye'de ticarî nitelikli **devlet tekellerinin tasfiyesi**, Türk ekonomisinin, AET'nin **tarım, ulaşım ve ticaret politikalarına ayak uydurma zorunluğu** bunların ilk başta göze çarpanları. Üçüncü bir bölüm ise, Türkiye'de, iktisadî ve sosyal alanlardaki değişimleri düzenleyecek **kanun, tüzük ve yönetmelik hükümlerinin AET'ninkilere yaklaştırılması** zorunluğu ile karşımıza çıkıyor.

Burada bütün bunları incelemeye girişmek yerine, K.P.'de özellikle belirtilmemiş gibi görünen bir noktayı ele alarak, Türk ekonomisini düzenleyen **politikaların AET nüfuz alanına geçişinin gerçek çapını** sezmeye yarayabilecek bir örnek vermekle yetinebiliriz :

Bilindiği gibi A.A 18'de, «Anlaşmaya taraf olan her devletin (yani Türkiye ve AET devletleri), **kambiyo kurları konusunda Ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlamaya elverişli bir politika uygulayacağı**» yazılmıştır. Ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesi ise, yine A.A. 4'e göre 12 yıllık «Geçiş Döneminde Âkit Tarafların, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden (a) Türkiye ile AET arasında bir **gümrük birliğinin** gittikçe gelişen şekilde yerleşmesi; (b) Ortaklığın iyi işlemesini sağlamak için **Türkiye'nin ekonomik politikalarının AET'ninkilere yaklaştırılması**, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesi ile» **sağlanacaktır**. Bu, yukarıda 157. sayfada belirttiğimiz gibi, K.P.'ün başlangıç paragrafı olarak da benimsenmiş bulunuyor.

Şimdi, «**kambiyo kurları konusunda ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlayacak**» politikaların ne gibi tedbirlerden oluş-

tuğunu anlamak için de A.A. 18'in kaynağı olan maddeyi R.A.'ndan bulmamız gerekecektir. Bu, R.A. 107'dir ve kambiyo kurlarının, R.A. 104'de, (ki bu da A.A. 17'nin ve K.P. 49'un kaynağıdır) Ödemeler Dengesi ile ilgili olarak konan hedeflere uyması gerektiğini dile getirmektedir. Daha açık bir dille, bu tedbirler gereğince Türkiye'nin elinden belki kendi dış ticaret kurunu kontrol etme olanağı alınmayacak, ama mutlaka bu kurun AET'nin ortak çıkarlarına göre saptanması şart olacaktır. Yani, belki Türkiye'nin dış ticaret kurunu kendi kalkınma hesaplarına göre düzenlemek istediği bir zaman bu kabil olamayacak, yine aynı hesaplara göre, bir düzenlemeye gitmeyi pek uygun görmediği bir başka zamanda buna zorlanması gerekecektir. Tabii, böyle bir tahmin, Türkiye'nin kalkınma hesaplarıyla AET'nin hesapları arasında tam bir özdeşlik kurulması halinde, söz konusu olabilecek bir tahmin değildir. Ne var ki, yukarda, dış ticaretin yapısını değiştiren maddelerin etkilerini belirtirken ortaya çıkmış olan ihtimal, yani, ithalâtın kontrolümüz dışında şişmesinden ötürü ciddi ödemeler dengesi sorunlarının doğması ihtimali, Türkiye ile AET'nin hesapları arasında bir özdeşliğin ne kısa ne de uzun sürede pek de kolay kolay kurulamayacağını gösteriyor.

Roma Andlaşmasının ve bu Andlaşmaya İlişkin Belgelerin Ekonomimizin Geleceği Yönünden Önemi

Görüldüğü gibi, «Katma Protokolü nasıl okumak gerektiği» hakkındaki bu yazı, bir iktisadî tahlil yazısı niteliğinde olmaktan çok, Katma Protokolü çözmeye yönelen bir deneme niteliğinde. K.P.'ü çözüme çabası, bu yazıda şöyle bir yol izlemiş oluyor: (1) K.P.'ün yanyana duran ya da ilk bakışta birbirinden uzak gibi görünen çeşitli parçalarını biraraya getirerek ve (2) bu biraraya getirme işini yaparken, **K.P. takvimini** mutlaka gözönünde tutarak, Türkiye'nin AET'ye açılırken ne gibi değişiklikler içinden geçeceğini kestirmeye ve bazı sonuçlara varmaya çalışmak. Bu sonuçlardan bellibaşlısı da, Türkiye'nin, **önce** dış ticaret politikasının araç ve tedbirleri, **sonra da** topyekûn iktisadî ve sosyal politikanın araç ve tedbirleri bakımından **AET nüfuz alanına** kayacağı, yani, Türkiye'nin gelişmesi ile ilgili **araç ve tedbirlerin** gitgide daha çok **AET tarafından belirleneceği** oluyor.

Şüphesiz, K.P.'ü çözmek için izlediğimiz bu yolun sonunda erişilen Türkiye fotoğrafının çok net bir fotoğraf olduğu pek söylenemez. Bunu, daha da netleştirmek için, Türk ekonomisinin çeşitli

sektörleriyle ilgili tahliller özellikle gereklidir.⁹ Ancak, bu gibi çalışmalardan da önce, A.A.'nı ve R.A.'nı, K.P.'ü çözecek biçimde ele alabilmek şart görünüyor. Aslında, R.A.'nı böyle bir amaçla ele alabilmek için bu Andlaşmaya ilişkin olarak alınmış ve bunun birer parçası haline gelmiş olan kararları da kapsayacak genişlikte incelemelere ihtiyaç vardır.

Böyle geniş kapsamlı bir çalışmanın, K.P.'ün «deşifre» edilmesiyle ortaya çıkacak Türkiye fotoğrafını nasıl netleştirebileceğine burada bir örnek verelim, Bilindiği gibi, AET ülkeleri arasında, mal, hizmet ve faktör akımlarını sağlamak ve millî politikaları ortak bir çizgiye sokabilmek üzere, bu amaçları engelleyen kısıtlamaların **Geçiş Dönemi süresinde kaldırılması** R.A.'nda öngörülmüştür. Bu amaca ulaşabilmek için varılan ortak kararlar arasında en önemlilerinden başlıcası, AET Konseyince, 25 Kasım 1961'deki 53. oturumda kabul edilmiş bulunan bir **Genel Program**'dır. Bu Genel Program, **yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbestçe edimi** ile ilgili hükümleri kapsamakta ve bu konudaki uygulamaların nasıl bir takvime göre yapılacağını saptamaktadır. Kısacası, bu Genel Program, R.A. kadar geçerli ve bağlayıcı bir nitelik kazanmış bir belgedir.

K.P.'ün, R.A.'nın nasıl geniş ölçüde bir tekrarı üzerine kurulu olduğunu yukarıda göstermeye çalışarak, K.P.'ü meydana getiren çeşitli parçalar birleştirildiği zaman bunun R.A.'nı meydana getiren parçaların birleştirilmesinden pek farklı bir iş olmadığını, yine R.A.'na göre düzenlenmiş bulunan takvimin de K.P. için aşağı yukarı aynı biçimde işleyeceğini belirttik. Şimdi, R.A.'ndaki hükümlerden, özellikle AET ülkeleri arasındaki mal, hizmet ve faktör akımlarını tam bir serbestliğe kavuşturmak üzere düzenlenmiş olanlarını uygulayabilmek üzere hazırlanmış **Genel Programı**, daha doğrusu bu programın **sadece yerleşme hakkı ile ilgili takvimini** alalım. Genel Programa göre, Türkiye'de **çeşitli faaliyet dalları** ile ilgili olarak, yabancıların yerleşme serbestliğine konmuş kısıtlamaların, 12 yıllık Geçiş Dönemi boyunca tıpkı aşağıdaki takvime göre kaldırılacağını düşünmek uygun olur.¹⁰

(9) Bu konuda güzel bir örnek olarak şu çalışma belirtilebilir: Tunç Bilget, *İktisadî Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin Ortak Pazar Sorununa Yaklaşım*, Maliye Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, 1971.

(10) Aslında bunun başka türlü olacağı düşünülemez. Çünkü Genel Program, R.A.'nın, bütün AET çerçevesinde kabul olunmuş ve uygulanmış bir parçası niteliğindedir. Türkiye'nin, AET ile ilişkilerini sürdürmesi halinde bu Programa uymaması R.A.'nın tadili niteliğinde bir ey-

Böylece, tıpkı A.A. 13 ve 14'de ve K.P. 41 vd.'nda öngörölmüş olduğu gibi, R.A.'nın 52. ve bundan sonraki hükümlerinin de Türkiye'ye uygulanacağını, yani, aşağıda Tablo 3'de belirtilen yıllarda, onların karşısında yer alan faaliyet gruplarının eşit şartlarla AET uyruklu kişilere açılacağını düşünelim.

TABLO 3

Yıllar	Faaliyet Grubu
Geçiş döneminin 2. aşamasının 2. yılı bitmeden önce (1977) :	Kömür madeni işletmeciliği Diğer madenler işletmeciliği Ham petrol ve tabii gaz işletmeciliği (keşif ve sondaj hariç) Taş, kil, kum ocağı işletmeciliği Metaller dışında kalan maden ve ocak işletmeciliği Dokumacılık (Tekstil) Ayakkabıcılık, diğer giyim eşyası ve dokuma cinsi hazır giyim eşyası sanayii Tahta ve mantar sanayii Mobilya yapımı Kâğıt ve kâğıt mamulleri yapımı Baskı ve yayın işleri sanayileri ve bunlarla ilgili faaliyetler Dericilik, deri ve kürkten mamuller (ayakkabı ve diğer giyim eşyası halinde kullanılanları hariç) Lâstik sanayii Kimya ve kimya ürünleri sanayii Petrol ve kömür ürünleri sanayii Metal olmayan mineral ürünler sanayii (petrol ve kömür ürünleri hariç)

lem olacağı için, Türkiye'nin (ya da AET ile ortaklık ilişkisine girecek başka bir devletin) herşeyden önce, bu Programı kendi lehine sonuçlanacak bir biçimde değiştirecek ya da bunun takvimini ağır işletecek bir güce ve olanağa sahip olması gerekmektedir ki, bu mümkün değildir.

Yıllar**Faaliyet Grubu**

1977

Temel metallürji sanayileri

Metal ürünleri sanayii

Makine sanayii

Elektrik makineleri, araçları ve yedek parçaları sanayii

Taşıt ve taşıt donatımı sanayii

Çeşitli imalât sanayileri

İnşaat sanayii

Elektrik, Gaz ve Buhar

Su ve sağlık hizmetleri

Toptan ve perakende ticaretin bir bölümü

Bankalar ve diğer malî kurumlar

Sigortacılık (sadece reasürans)

Gayri menkul alım satımı

Nakliyatla ilgili hizmetler

Depo ve antrepo işleri

Bazı iş hizmetleri

Sinemacılığın bir bölümü

Geçiş Döneminin

2. aşamasının

2. yılının

bitimi ile

2. aşamanın sonu

arasında

(1977-1979) : Tarımla ilgili bazı hizmetler

Gıda sanayii

İçki sanayii

Kimya ve kimya ürünleri sanayii

Toptan ve perakende ticaretin bir bölümü

Sigortacılık (hayat sigortası hariç)

Gayrimenkul alım satımı

Bazı iş hizmetleri

Bazı kültür ve dinlenme hizmetleri

Lokantacılık, Otelcilik gibi bazı kişi hizmetleri

Yıllar

Faaliyet Grubu

Geçiş Döneminin
3. aşamasının
başlangıcı ile
3. aşamanın
2. yılının bitimi
arasında

- (1979-1981) : Tarımla ilgili bazı hizmetler
Balıkçılık
Ham petrol ve tabii gaz işletmeciliği :
(keşif ve sondaj)
Tütün sanayii
Toptan ve perakende ticaretin bir bölümü
Sigortacılık
(hayat sigortacılığı, sigorta acenteliği ve pro-
düktörlük)
Nakliyat (Demiryolu nakliyatı, tramvay ve otobüs
işletmeciliği, otobüsçülük hariç karayolunda
nakliyatı, hava nakliyatı, vs.)
Bazı halk hizmetleri
(insan ve hayvan sağlığı, bilimsel araştırma gibi)
Temizleyicilik, berberlik, fotoğrafçılık vs. gibi bazı
kişi hizmetleri

Geçiş döneminin
2. aşamasının
bitimi ile
Geçiş Döneminin
sonu arasında

- (1977-1983) : Ormancılık ve ağaç kesimi işleri
Avcılık ve av hayvancılığı
Taşıt ve taşıt donatımı sanayii (demiryolu malze-
mesi yapımı; uçak yapımı gibi)
Halk hizmetlerinden eğitim
Bazı iş hizmetleri
Filimcilik ve tiyatroculuk gibi bazı hizmetler
Buraya kadar belirtilmemiş olan diğer faaliyetler

Görüldüğü gibi, bu durumda, Türkiye fotoğrafımızın hiç değilse bir parçası bayağı netlik kazanmaktadır. Böyle bir netlik bize,

örneğin, K.P.'ün dış ticaretle ilgili parçalarını da daha net görmemizi sağlayacaktır. Söz gelişi, K.P., R.A.'na uyma zorunluğundan ötürü, bir yandan, bir kalkınma sürecinin temel kesimlerini etkileyecek dallarda AET uyruklulara Türkiye'de yerleşme ve iş kurma olanağını verirken,¹¹ öte yandan aynı dallarda AET'ye karşı halâ dış ticarete bazı himaye tedbirleri sağlamaya devam ederse, gerçekçi olmak isteyenlerin burada büyücek bir kusur aramaları gerekecektir.

SONUÇ

Katma Protokol'ün, bunun öncüsü olan Ankara Anlaşması ile bütünlemesinden ortaya çıkan Türkiye ekonomisi tablosuna yanlış bir biçimde bakmamak için, bazı temel bilgileri de sonuçlar arasında sıralamakta yarar var.

1. Türkiye, henüz AET üyesi değildir. AET'ye üye olup olmayacağı, olacaksa da bunun zamanı bugünden belli değildir.

2. «Geçiş Dönemi» adını taşıyan 12 yıllık bir sürenin, Türkiye (ve Türkiye ile ilişkilerinde AET) için söz konusu şartlarını düzenleyen Katma Protokol'ün, Türkiye'ye bu üyeliği sağlamayacağı kesindir. Çünkü, Geçiş Döneminden sonra bir «Son Dönem» vardır ki, bunun bugünden ne süresi ne de şartları bellidir.

3. AET konusu, Türkiye'de, bir «dış ticarete (nasılsa?) yeni avantajlar elde etme» ve (üstelik,) bu sayede «Avrupalılaştırma» davası olarak sunulmuş ve reklâm edilmiştir. Aksi gibi, bu çeşitten hazin örnekler tarihimizden hiç eksik olmamıştır.

4. AET'ye yönelik dış ticarete ilk yıllarda, ithal olanaklarımızın ekonomimizin takati üstünde genişlemesinden, ithalâta dayanan bazı faaliyet dallarının yararlanması pekâlâ mümkündür. Ancak, Türkiye'nin üçüncü ülkelere 'kapanarak' AET'ye 'açılması' sonucunda, gitgide genişleyen bir dış ticaret yoluyla Türkiye'ye girecek olan AET ekonomisinin, Türkiye'de kaynakların rasyonel dağılımı

(11) Örneğin, Genel Programın *Giriş ve Oturma* başlığı altında yer alan esaslara göre, Geçiş döneminin 2. aşamasının 2. yılı bitmeden (yani, bunun Türkiye'ye aynen uygulanması halinde, 1977'de) kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı ile ilgili hükümler dışında, özellikle iktisadî amaçlara yönelmiş serbest mesleklerin, sırf uyruk farkından ötürü icra edilememesine yol açan *kanun, tüzük ve yönetmelik hükümlerinin, bunların AET ülkeleri uyruklularınca Türkiye'de serbestçe icra edilmesini sağlayacak biçimde değiştirilmesi şart olacaktır.*

ve Türk halkının onurlu bir yaşama tarzına kavuşması bakımından etkisi, hiç de olumlu olacağına benzememektedir.

5. Asıl mesele, 12 yıllık Geçiş Dönemi'nin ikinci yarısında karşımıza çıkmaya başlayacak gibi görünmektedir. O yıllarda, Türk ekonomisi için karar alma konusu, artık AET nüfuz alanı içine kaymış olacağına benzemektedir.

6. Şüphe yok ki, bu saydıklarımız, **ceteris paribus** çeşidinden bir bakışla varılacak sonuçlar sayılmak gerekir.